

بررسی تطبیقی دفاع مشروع در حقوق کیفری ایران و لبنان

محمد رضا الهی منش^۱، پوریا کاظمی زاده^۲

^۱ استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

^۲ دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

چکیده

دفاع مشروع به‌عنوان یک اصل مسلم در حقوق کیفری ایران و لبنان مطرح شده است که ماده ۴۱ قانون مجازات عمومی سابق و ماده ۶۱ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۷۰) و ماده ۱۵۶ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) در قوانین موضوعه ایران و ماده ۱۸۴ قانون العقوبات لبنان به تأسیس این اصل پرداخته است. دفاع مشروع به‌عنوان یکی از علل موجهه جرم دارای آثار کیفری و حقوقی است که برخورداری از این آثار منوط است به رعایت مشروط آن، شروطی که برخی از آن‌ها مرتبط با کیفیت تجاوز بوده و برخی دیگر در رابطه با نوع دفاع است. نگارنده این مقاله تلاش دارد با رویکرد تطبیقی و با استفاده از روش توصیفی تحلیلی ضمن بیان تعریف، موضوع، مستندات قانونی، شروط تحقق و آثار دفاع مشروع در حقوق ایران و لبنان، مهم‌ترین تفاوت‌ها و اشتراکات این دو نظام حقوقی را در رابطه با دفاع مشروع بیان نماید.

واژگان کلیدی: دفاع مشروع، تجاوز، دفاع، جان، مال، معافیت از کیفر.

۱-مقدمه

انسان‌ها از دیرباز به هنگام مواجه شدن با تجاوز برای حفظ حیات و اموال خود، دفاع را لازم بلکه حق خود می‌دانستند و چنانچه که چنین واکنشی از سرشت آدمی سرچشمه گرفته و در راستای میل وی به بقا و جاودانگی است. در جوامع گذشته شخص مجنی علیه خود یا نزدیکان و بستگان وی اقدام به خون‌خواهی و استیفاء خسارت وارده می‌نموده اما پس از حاکمیت قانون در جوامع بشری و تأسیس محاکم، مقامات رسمی عهده دار احقاق حق منجی علیه و اعمال مجازات جانی شده‌اند؛ با این حال از آنجایی که در برخی از حالات اضطراری، توسل به قوای دولت و تقدیم شکایت و اقامه دعوی موجب فوت وقت و وارد خسارات جانی یا مالی یا عرضی به مجنی علیه می‌شود لذا نهادی به نام دفاع مشروع در حقوق کیفری نظام‌های حقوقی مطرح شده است. به رسمیت شناختن دفاع مشروع در نظام‌های حقوقی از سابقه طولانی برخوردار است چنانکه در حقوق اسلام، روم و در میان بابلی‌ها نیز این اصل تحت شرایطی محترم و مجاز اعلام شده و شخص مدافع را در چنین وضعیتی مستحق مجازات نمی‌دانسته‌اند. اگرچه در مورد منشاء و مبنای پیدایش این حق اختلافاتی وجود دارد اما تعریف، موضوع، شرایط و آثار آن با اختلاف جزئی در تمامی نظام‌های حقوقی یکسان است. در این نوشتار مطالعه تطبیقی دفاع مشروع در حقوق ایران و لبنان مورد بررسی قرار گرفته و به مقایسه تعریف، موضوع، مستندات قانونی، شروط تحقق، آثار و صور منصوصه دفاع مشروع در نظام حقوقی این دو کشور پرداخته شده است.

۲-سابقه تاریخی دفاع مشروع در قوانین کیفری ایران و لبنان

ماده ۴۱ قانون مجازات عمومی (مصوب ۱۳۰۴) دفاع مشروع را چنین تعریف می‌نمود «هرکسی که به موجب ضرورت برای دفاع و حفظ نفس و ناموس خود مرتکب جرمی شود، مجازات نخواهد شد»، این تعریف که تا حدی دفاع مشروع را با حالت ضرورت یکی میدانست طبق ماده ۴۳ قانون مجازات عمومی اصلاحی ۱۳۵۲ بدین ترتیب اصلاح گردید: هرکس در مقام دفاع از نفس و یا ناموس خود و یا مال خود یا دیگری و یا آزادی تن خود یا دیگری در برابر هرگونه تجاوز فعلی و یا خطر قریب الوقوع، فعلی انجام دهد که جرم باشد، در صورت اجتماع شرایط زیر قابل تعقیب و مجازات نخواهد بود:

۱-دفاع با تجاوز و خطر متناسب باشد.

۲-توسل به قوای دولتی بدون فوت وقت عملاً ممکن نباشد و یا مداخله قوای مزبور در دفع تجاوز و خطر موثر واقع نشود.

۳-تجاوز و خطر، ناشی از تحریک خود شخص نباشد

ماده ۶۱ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۷۰) نیز با اضافه کردن یک بند (بند ۲) مسائل مندرج در همان قانون اصلاحی ۱۳۵۲ را پذیرفته است (نوربها، ۱۳۹۱، ۲۹۵).

سرانجام در ماده ۱۵۶ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲)، تعریف دفاع مشروع و شرایط آن با سه تبصره به تصویب قانونگذار رسیده که تفصیلاً به بیان آن خواهیم پرداخت.

قانون گذار لبنانی با الهام از قوانین کیفری فرانسه برای اولین بار در سال ۱۹۴۳ میلادی مجموعه مدوّتی تحت عنوان قانون العقوبات که مشتمل بر قوانین کیفری این کشور است منتشر نمود و تا پیش از آن هیچگونه قوانین مستقلی در زمینه حقوق مدنی و جزایی نداشته است چرا که لبنان در طول چهار قرن که زیر سلطه عثمانی‌ها قرار داشته تابع قانون عثمانی بوده و پس از آن در مدت ۲۵ سالی که تحت نفوذ و قیمومیت فرانسه بوده قوانین فرانسه در آن مجری بوده است. (پروین، ۸۰، ۱۳۸۶)

باب سوم در بخش سوم از فصل دوم این قانون به بیان اسباب موجهه‌ی جرم پرداخته و در ماده ۱۸۴ این بخش، بحث دفاع مشروع و شرایط آن مقرر شده است که آن را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

۳- تعریف دفاع مشروع در حقوق کیفری ایران و لبنان

دفاع مشروع یا دفاع قانونی عبارتست از توانایی بر دفع تجاوز قریب الوقوع و ناحقی که نفس، عرض، ناموس، مال و آزادی تن خود یا دیگری را به خطر انداخته است. دفاع مشروع قدرتی بازدارنده با هدف جلوگیری از خطرهای است که رهایی از آن جز با ارتکاب جرم ممکن نیست ولی دفع و جلوگیری از خطرهای مذکور هیچگاه نباید با انگیزه انتقام جویی و آزار و اذیت توأم باشد (اردبیلی، ۲۸۸، ۱۳۹۵)

حقوقدانان لبنانی نیز تعاریف مشابهی از دفاع مشروع که به زبان عربی به آن الدفاع الشرعی گفته می شود بیان کرده‌اند همانگونه که دکتر عبده جمیل غصوب می گوید: «دفاع مشروع حقی عمومی است که توان لازم جهت دفع تجاوز غیر قانونی بر نفس یا مال را به مدافع میدهد تا اقدام به فعلی نماید که جرم شمرده می‌شود.»^۱ (غصوب، ۶۲، ۲۵۷)

۴- مستند فقهی دفاع مشروع در کلام حقوقدانان ایران و لبنان

الف- قرآن کریم: در آیه ۱۹۴ سوره مبارکه بقره آمده است فَمَنْ اَعْتَدَىٰ عَلَیْكُمْ فَاَعْتَدُوا عَلَیْهِ بِمِثْلِ مَا اَعْتَدَىٰ عَلَیْكُمْ یعنی هرکس بر شما تجاوز نمود با او مقابله به مثل کنید؛ باتوجه به لسان این آیه شریفه باید گفت دفاع مشروع نه تنها یک حق مشروع است بلکه وجود صیغه امر (اعتدوا) دلالت بر وجوب شرعی دفاع دارد چرا که صیغه امر ظهور در وجوب شرعی دارد (غصوب، ۶۲، ۲۰۱۷)

ب- روایات: از جمله. در روایاتی منسوب به امام علی (ع) در مورد تجاوز به مال و جواز دفع تعرض آمده است، «إِذَا دَخَلَ عَلَیْكَ اللَّصُّ الْمُحَارِبُ فَاَقْتُلْهُ فَمَا اَصَابَكَ فَدَمُهُ فِي عُنُقِي» یعنی وقتی دزد مسلح بر تو وارد شد او را به قتل رسان پس پیامد خونش برگردن من است. همچنین نقل است که دفاع در برابر کسی که قصد جان و ناموس دیگری را کرده، واجب است و تسلیم در مقابل او جایز نیست (محمدی ۱۳۷۴، ۱۷۶) تا جائیکه اگر مدافع، کشته شود. شهید شمرده می شود، در خبری از اما صادق نقل شده است «مَنْ قُتِلَ دُونَ اَهْلِهِ ظُلْمًا فَهُوَ شَهِيدٌ» یعنی هرکسی که در برابر ستمی که متوجه او شده است پایداری کند و کشته شود، شهید است. (اردبیلی، ۱۳۹۵، ۳۸۹)

۵- مستند قانونی دفاع مشروع در قوانین کیفری موضوعه ایران و لبنان

ماده ۱۵۶ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) در تأسیس اصل دفاع مشروع و بیان شرایط آن، مقرر می دارد: هرگاه فردی در مقام دفاع از نفس، عرض، ناموس، مال یا آزادی تن خود یا دیگری در برابر هرگونه تجاوز یا خطر فعلی یا قریب‌الوقوع با رعایت مراحل دفاع مرتکب رفتاری شود که طبق قانون جرم محسوب می‌شود، در صورت اجتماع شرایط زیر مجازات نمی‌شود

الف - رفتار ارتكابی برای دفع تجاوز یا خطر ضرورت داشته باشد.

ب - دفاع مستند به قرائن معقول یا خوف عقلایی باشد.

پ - خطر و تجاوز به سبب اقدام آگاهانه یا تجاوز خود فرد و دفاع دیگری صورت نگرفته باشد.

ت - توسل به قوای دولتی بدون فوت وقت عملاً ممکن نباشد یا مداخله آنان در دفع تجاوز و خطر مؤثر واقع نشود.

همچنانکه ماده ۱۸۴ قانون مجازات لبنان در این خصوص گفته: «هرفعلی که برای دفع تجاوز بر نفس یا مال خود و یا نفس یا مال دیگری، مقتضای ضرورت فعلی باشد، اعمال حق شمرده می شود به شرط آنکه تجاوز، غیر قانونی بوده و به وسیله اقدام خود فرد مدافع نباشد و شخص حقیقی و حقوقی در این حمایت قانونی یکسان می باشند»^۲.

۶- شروط تحقق دفاع مشروع در حقوق کیفری ایران و لبنان

۱-الدفاع الشرعی هو حق عام يعطى صاحبه استعمال القوه الازمه لدفع تعرض غير مشروع على النفس او المال بفعل يعد جريمه فالدفاع الشرعی حق يقره المشرع لكل انسان فى مواجهه الكافه و من ثم لا يجوز لای انسان ان يحول دون استعماله.

۱- بعداً ممارسه حق كل فعل قضت به ضروره حالیه لدفع تعرض غير محق ولا مثار على النفس أو الملك أو نفس الغير أو ملكه، ويستوى فى الحماية الشخص الطبيعى والشخص المعنوى.

مجموعاً پنج شرط مشترک در نظام حقوقی هر دو کشور برای دفاع مشروع مقرر شده که سه شرط آن مرتبط با کیفیت تجاوز است و دو شرط دیگر راجع به نوع دفاع می باشد.

۱-۶- شروط تجاوز:

۱-۶-۱- تجاوز فعلی یا قریب الوقوع باشد:

همانطور که نص ماده ۱۵۶ قانون مجازات اسلامی به شرط فعلیت یا قریب الوقوع بودن تجاوز، تصریح کرده است در ماده ۱۸۴ قانون مجازات لبنان به دلالت عبارت «ضرورةً حالیه» این شرط لحاظ شده است، حقوقدان مشهور لبنانی دکتر نادر عبدالعزیز سلفی در توضیح این عبارت چنین می گوید: «تجاوزی مجّوز دفاع است که مقتضی ضرورتی فعلی برای دفاع باشد و چنین ضرورتی دو حالت دارد یا خطر قریب الوقوع است و یا خطر فعلی است که در حال دفاع استقرار دارد»^۱

۱-۶-۲- تجاوز، غیر قانونی باشد:

دفاع مشروع زمانی مصداق پیدا میکند که در مقابل تجاوزی غیر قانونی و یا غیر عادلانه باشد. در برابر تجاوز غیر قانونی اعمال به ظاهر تعرض آمیزی وجود دارد که مبنای آن، دستور مقام صلاحیتدار و یا حاکم قانون است مانند جلب و دستگیری بزهکار و یا تحمیل کیفر بر محکوم علیه؛ بنابراین هم چنانکه در ماده ۱۵۷ قانون مجازات اسلامی پیش بینی شده است: «مقاومت در برابر قوای انتظامی و دیگر ظابطان دادگستری در موقعی که مشغول انجام وظیفه خود باشند دفاع محسوب نمی شود.....»^۲ تعرضاتی که منطبق بر حکم قانون باشد، موقعیتی برای دفع آن پدید نمی آورد (اردبیلی، ۲۹۴، ۱۳۹۵)

عبارت (تعرض غیر مُحَقِّق) در ماده ۱۸۴ قانون مجازات لبنان نیز تصریح به همین شرط دارد زیرا تعرض و تجاوز دو حالت دارد یا مُحَقِّق است و یا غیر مُحَقِّق؛ تعرض مُحَقِّق یعنی تجاوزی که به حکم قانون یا مقام صلاحیتدار واقع شود؛ و دفاع در مقابل چنین تجاوزی مجاز نیست لذا دفاع در مقابل شهروندی که اقدام به دستگیری مرتکب جرم در جرایم مشهود نموده مجاز نیست زیرا چنین تعرضی از جانب شهروند، به حکم ماده ۴۵ قانون آیین دادرسی کیفری^۳ لبنان بوده که مقرر می دارد: «در جرایم مشهود خواه جنایت باشد یا جنحه ای که مجازاتش حبس است، هر شهروند می تواند مرتکب جرم را گرفته و به نزدیک ترین مرکز ضابطان دادگستری تحویل دهد»^۴

اما تعرض غیر مُحَقِّق یعنی تجاوزی که مستند به حکم قانون یا مقام صلاحیتدار نبوده و دفاع در مقابل چنین تعرضی مجاز است ولو متجاوز مشخص باشد که مسئولیت کیفری ندارد همچون صغیر یا مجنون (عالیه ۴۳۸، ۲۰۱۰)

۱-۶-۳- تجاوز به سبب تحریک و اقدام آگاهانه یا تجاوز شخص مدافع نباشد:

بند پ ماده ۱۵۶ قانون مجازات اسلامی با پیش بینی این شرط که «خطر و تجاوز به سبب اقدام آگاهانه یا تجاوز خود فرد و دفاع دیگری صورت نگرفته باشد» دفاع در برابر رد تجاوز و دفع خطری که از تحریک یا تجاوز خود فرد سرچشمه می گیرد را مشروع تلقی نمی کند، برای مثال کسی که به عنف وارد حریم خانه دیگری شده است نمی تواند در برابر صاحب خانه که چنین رفتاری را مقدمه ای برای تعرض به جان و مال و ناموس خود تشخیص داده و برای جلوگیری از وقوع این تعرض به زور متوسل شده و در مقام دفاع برآمده، به دفاع مشروع استناد کند (اردبیلی، ۲۹۷، ۱۳۹۵)

ماده ۱۸۴ قانون مجازات لبنان نیز برای پیش بینی این شرط از لفظ (ولامّثار^۵) استفاده کرده یعنی نباید مدافع خود منشاء خطری باشد که مضطرّ به دفع آن شده بنابراین اگر اقدام آگاهانه و تحریک شخصی منشاء تجاوز دیگری شود دفاع او مشروع تلقی نمی شود (شافی ۲، ۲۰۱۵)

۲-التعرض المبرر للدفاع هو ان تقضى به ضرورة حالیه و يكون في احدى صورتين، الخطر الوشيك و الخطر المستمر ای الذی ما يزال قائماً و لم ينته بعد

۳-قانون اصول المحاکمات الجزائية، قانون آیین دادرسی کیفری لبنان است در سال ۲۰۰۱ میلادی به تصویب قوه مقننه این کشور رسیده است.

۴-لكل شخص، في حالة الجريمة المشهودة، جنایة كانت ام جنحة تستوجب عقوبة الحبس، ان يقبض على الفاعل المتلبس بها ويحضره الى اقرب مركز للضابطه العدلية

۵- مّثار=مختر، مشدد، علت، انگیزه (آذرنوش، ۷۳، ۱۳۸۸)

۶-۲-شروط دفاع:**۶-۲-۱-ضرورت دفاع:**

بند الف ماده ۱۵۶ قانون مجازات اسلامی و نیز عبارت «قَضَتْ به ضرورةً حَالِيَةً» در ماده ۱۸۴ قانون مجازات لبنان بر این شرط تنصیب نموده و نتیجه حاصله از این شرط آنست که هرگاه توسل به قوای دولتی ممکن باشد، کسی که مورد تجاوز قرار گرفته حق ندارد در مقام دفاع برآید.

۶-۲-۲-تناسب دفاع با خطر (رعایت مراحل دفاع):

تعبیر قانونگذار ایران به (با رعایت مراحل دفاع) در ماده ۱۵۶ قانون مجازات اسلامی و نیز شرط ضرورت در بند الف همان ماده باید حمل شود. بر دفاعی که دست کم تجانسی با رفتار متجاوز داشته باشد مگر آنکه قانونگذار خود به صراحت این معادله را برهم زده و بر این قول باشد که ماهیت بعضی از تجاوزها ایجاب می کند که به مدافعان اجازه داده شود که در مقام جلوگیری از وقوع تجاوز تا ارتکاب قتل متجاوز پیش روند مانند تعدیات مندرج در تبصره ۱ ماده واحده قانون تشدید مجازات سارقین مسلح و سرقت مسلحانه (مصوب ۹ تیر ۱۳۳۳) یعنی رفتار کسانی که برای سرقت وارد منزل اشخاص می شوند یا در هنگام سرقت در مقام هتک ناموس دیگری بر می آیند و یا متعرض جان ساکنان می شوند که در این صورت دفاع هرچند منجر به قتل یا جرح یا ضرب سارقان گردد با فرض ضرورت جایز محسوب شده و قانونگذار مدافع را بی نیاز از اثبات آن نموده است (اردبیلی، ۲۹۸، ۱۳۹۵)

در قانون مجازات لبنان نصی مبنی بر این شرط وجود ندارد؛ اما با توجه به مفهوم مخالف مستنبط از ماده ۲۲۸ همان قانون که بیان داشته، اگر مدافع، تحت تاثیر بر انگیزتگی و انفعال شدید، قدرت آگاهی و اراده خود را از دست داده و در نتیجه در اعمال حق دفاع مشروع افراط نموده و رعایت تناسب دفاع با تجاوز را نکند مجازات نمی شود^۱ می توان گفت این شرط در نزد مقنن لبنانی امری مسلم دانسته شده همانگونه که مورد تصریح حقوقدانان لبنانی واقع شده است (شافی، ۲، ۲۰۰۶)

۷-موضوع تجاوز در دفاع مشروع مطابق قانون مجازات ایران و لبنان

برای آنکه رفتار مجرمانه در ضمن دفاع مشروع از تعقیب و مجازات معاف بماند باید این دفاع در برابر تجاوزاتی اعمال گردد که ماهیت آن را قانونگذار پیش از آن تعیین کرده باشد.

در حقوق کیفری ایران این تجاوزات به تصریح ماده ۱۵۶ قانون مجازات اسلامی شامل تجاوز علیه نفس یا عرض یا ناموس یا مال یا آزادی تن خود و یا دیگری می شود؛ اما با ملاحظه ظاهر ماده ۱۸۴ قانون مجازات لبنان که تجاوز را محدود نموده به (تجاوز بر نفس یا مال خود یا دیگری)، در نگاه اول چنین به نظر می رسد که دفاع مشروع در لبنان شامل دفاع در مقابل تجاوز بر عرض، ناموس و آزادی تن خود و دیگری نمی شود لکن مفسرین قانون مجازات لبنان تاکید کرده اند که عبارت (تجاوز بر نفس) در این ماده هم شامل جرایم علیه تمامیت جسمانی افراد می شود و هم شامل جرایم علیه شخصیت معنوی افراد می گردد؛ یعنی لفظ نفس در معنایی اعم از جسم و شخصیت معنوی بکار رفته و بنابراین، تجاوز بر عرض و ناموس و آزادی تن همگی از مصادیق تجاوز بر نفس بوده و دفاع در مقابل تجاوز بر عرض، ناموس و آزادی تن نیز مورد حمایت قانونگذار لبنان می باشد (عالیه، ۴۴۱، ۲۰۱۰)^۲

در پرتو توضیحات فوق پس واضح است که در ناحیه موضوع تجاوز در دفاع مشروع نیز اختلافی بین نظام حقوقی ایران و لبنان وجود ندارد.

۱- المادة ۲۲۸: اذا فرط فاعل الجريمة في ممارسة حق الدفاع المشروع لا يعاقب اذا اقدم على الفعل في ثورة انفعال شديد انعدمت معها قوة وعيه او ارادته.

۲- ۱ التعرض النفس يشمل آلتی، (أ) جرائم الاعتداء على حياة الانسان و سلامته، (ب) جرائم الاعتداء على العرض (ج) الجرائم الواقعة على الخربة، (د) الجرائم الماسة بالشرف (عالیه، ۴۴۵، ۲۰۱۰)

۸- دفاع از دیگری در قانون مجازات ایران و لبنان

افزون بر جواز دفاع از نفس و مال و عرض و ناموس و آزادی تن خود، قانونگذاری لبنان با عبارت (أو نفس الغير أو ملكه) در ماده ۱۸۴، اجازه دفاع از جان و مال و عرض و ناموس و آزادی تن دیگری را نیز در برابر هرگونه تجاوز یا خطر صادر کرده است همانگونه که در ماده ۱۵۶ قانون مجازات اسلامی بر این جواز تصریح شده است با این تفاوت که در قانون مجازات لبنان قیدی برای آن (غیر) ذکر نشده است و جواز دفاع از غیر، بر اطلاق خود باقی است اما تبصره ۱ ماده ۱۵۶ قانون مجازات اسلامی، دامنه اعمال این حق را نسبت به غیر، محدود کرده است و چنین مقرر داشته «دفاع از نفس، ناموس، عرض، مال و آزادی تن دیگری در صورتی جایز است که او از نزدیکان دفاع کننده بوده یا مسئولیت دفاع از وی بر عهده دفاع کننده باشد یا ناتوان از دفاع بوده یا تقاضای کمک نماید یا در وضعیتی باشد که امکان استعداد نداشته باشد» بنابراین، مشروعیت دفاع از دیگری برخلاف قانون مجازات لبنان که آن را به نحو مطلق پذیرفته مطابق نص تبصره ۱ ماده ۱۵۶ قانون مجازات اسلامی محدود به چهار صورت شده است:

اول- مجنی علیه از نزدیکان مدافع بوده

دوم- مدافع، مسئولیت قانونی یا قرارداد های مبنی بر دفاع از مجنی علیه را داشته

سوم- مجنی علیه ناتوان از دفاع بوده

چهارم- مجنی علیه تقاضای کمک نموده مگر آنکه در وضعیتی باشد که نتواند از دیگران کمک بطلبد.

۹- صُور خاص و منصوص دفاع مشروع در قوانین موضوعه کیفری ایران و لبنان

قانونگذاری لبنان در ماده ۵۶۳ قانون مجازات کشورش دو صورت خاص برای دفاع مشروع پیش بینی کرده که رعایت تناسب بین خطر و دفاع را در آن دو صورت ضروری ندانسته بلکه به مدافعان اجازه داده که در مقام دفاع تا ارتکاب قتل نیز پیش رفته؛ این دو صورت^۱ عبارتند از:

اول- دفاع در مقابل کسی که اقدام به سرقت به عنف نموده مانند سارق مسلح

دوم- دفاع در مقابل سارقی که شبانه وارد منازل مسکونی شده یا تلاش به داخل شدن می نماید

و همین دو صورت در قوانین کیفری ایران نیز منصوص است آنجا که تبصره ۱ ماده واحده قانون تشدید مجازات سارقین مسلح و سرقت مسلحانه (مصوب ۹ تیر ۱۳۳۳) در مورد رفتار کسانی که برای سرقت وارد منزل یا مسکن اشخاص می شوند یا در مواقع سرقت در مقام هتک ناموس بر می آیند و یا متعرض جان ساکنان می شوند، چنین مقرر میدارد «در صورتیکه ساکنین محله های مزبور در مقام مدافعه از مال یا جان یا ناموس و یا جلوگیری از بردن مال در محل موقت، مرتکب قتل یا جرح یا ضرب سارقین بشوند از مجازات معاف خواهند بود»^۲

با این تفاوت که قید (شبانه) در ورود سارقین به منازل مسکونی مطابق قانون مجازات لبنان لحاظ شده است اما در ماده واحده قانون تشدید، چنین قیدی برای تجویز دفاع مشروع بدون رعایت تناسب بین خطر و دفاع مطرح نشده است.

۱-المادة ۵۶۳-تعداً لأفعال الآتية من قبيل الدفاع عن النفس:

۲-فعل من يدافع عن نفسه أو عن أمواله أو عن نفس الغير أو عن أمواله تجاة من يقدم باستعمال العنف عن السرقة أو النهب

۳-الفعل المقترب عند دفع شخص دخل أو حاول الدخول ليلاً إلى منزل أهل أو إلى ملحقاته الملاصقة بتسليق السياجات أو الجدران أو المداخل ثقبها أو كسرها أو باستعمال مفاتيح مقلدة أو أدوات خاصة

ماده واحده- هرگاه یک یا چند نفر برای سرقت وارد منزل یا مسکن اشخاص شوند اگر چه یک نفر حامل سلاح باشد و یا در موقع سرقت، در مقام هتک ناموس برآید و هیچ یک از آنها هم مسلح نباشد، در دادگاه های نظامی محاکمه و به مجازات مقرر در بند الف ماده ۴۰۸ قانون دادرسی و کیفر ارتش محکوم خواهند شد.

۱۰- آثار دفاع مشروع مطابق قانون مجازات ایران و لبنان

دفاع مشروع در حقوق ایران و لبنان نه تنها از علل موجهه جرم است و موجب معافیت مدافع از مجازات و کیفر می شود. بلکه رافع مسئولیت مدنی نیز می باشد و موجب عدم ضمان مدافع در قبال خسارتی که در اثنای دفاع به شخص مهاجم وارد کرده، می شود. در این رابطه ماده ۱۵ قانون مسئولیت مدنی (مصوب ۱۳۳۹) مقرر می دارد: «کسی که در مقام دفاع مشروع موجب خسارت بدنی یا مالی شخص متعدی شود مسئول خسارت نیست مشروط بر این که خسارت وارده بر حسب متعارف متناسب با دفاع باشد»

قانون مجازات اسلامی نیز به صراحت درباره معافیت مدافع از پیامدهای کیفری رفتار خود، نظر داده است، مطابق ماده ۳۰۲ این قانون: «در صورتیکه مجنی علیه دارای یکی از حالات زیر باشد، مرتکب به قصاص و پرداخت دیه محکوم نمی شود.....ت- تجاوز و کسی که تجاوز او قریب الوقوع است و در دفاع مشروع به شرح مقرر در ماده ۱۵۶ این قانون جنایتی بر او وارد شود.....»، (اردبیلی، ۳۰۲، ۱۳۹۵)(عالیه، ۴۴۹، ۲۰۱۰)

قانون مجازات لبنان علاوه بر آنکه در ماده ۱۸۴ تصریح به معافیت مدافع مشروع از کیفر نموده، در ماده ۲۳۸ گامی فراتر برداشته چرا که مطابق این ماده «چنانچه مدافع تحت تاثیر برانگیختگی و انفعال شدید، قدرت آگاهی و اراده‌ی خود را از دست داده و در نتیجه، در اعمال حق دفاع مشروع، افراط نموده و رعایت تناسب بین دفاع و تجاوز را نکند مجازات نمی شود» یعنی نه تنها اصل دفاع مشروع، کیفر ندارد بلکه در صورت مذکور تجاوز از حد تناسب دفاع نیز کیفری ندارد و در خصوص معافیت مدافع از مسئولیت مدنی، دیوان عالی کشور لبنان در رأی شماره ۹، مورخ ۱۹۷۳/۱/۱۲ چنین اظهار عقیده کرده است: «هرگاه شرایط دفاع مشروع محقق شود؛ و مدافع به شرایط ملتمز بوده باشد جرمی که مرتکب شده موجه است و مشروع تلقی می شود، نه مسئولیت کیفری بر آن مترتب است و نه مسئولیت مدنی». (عالیه، ۱۹۷۱)

نتیجه گیری

نظام حقوقی ایران و لبنان در محبت دفاع مشروع تقریباً خط مشی یکسانی را طی نموده و هیچگونه اختلافاتی بین این دو نظام حقوقی در تعریف دفاع مشروع، موضوع، شرایط و آثار آن به چشم نمی خورد و به گمان می رود سبب این تشابه و اشتراک چیزی نباشد جز آنکه نهاد دفاع مشروع نیز همچون بسیار دیگری از موضوعات و مسایل مطروحه در قوانین کیفری هر دو کشور از قوانین کیفری فرانسه اقتباس شده است و تنها موارد مورد اختلاف و افتراق این دو نظام حقوقی در مباحث مرتبط با دفاع مشروع، دو مورد می باشد یکی در مسأله دفاع از دیگری است که مطابق قانون مجازات لبنان قید و یا شرطی برای جواز دفاع دیگری ذکر نشده اما مطابق تبصره ۱ ماده ۱۵۶ قانون مجازات اسلامی جواز دفاع از دیگری محدود به صور چهارگانه است و دیگری، افتراقی است که مطابق ماده ۲۲۸ قانون مجازات لبنان در خصوص مدافعی که به جهت برانگیختگی شدید و سلب اراده از مراتب دفاع تجاوز نموده، اعمال شده و وی را معاف از کیفر دانسته اما چنین ارفاقی در قانون مجازات ایران نسبت به مدافعی که از مراتب دفاع تجاوز نموده وجود ندارد.

منابع و مأخذ

۱. اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، ج ۱، چاپ چهل و هشتم، تهران، نشر میزان ۱۳۹۵.
۲. آذرنوش، آذرتاش، فرهنگ معاصر عربی فارسی، چاپ یازدهم، تهران، نشر نی، ۱۳۸۸.
۳. پروین، خیرالله، بررسی نظام حقوقی لبنان، نشریه حقوق اساسی، شماره هشتم، تابستان ۱۳۸۶.
۴. شافی، نادر عبدالعزیز، حق الدفاع المشروع عن النفس أو اعمال، نحت و القانونه شماره ۲۰۱۵، ۳۶۵.
۵. شافی، نادر عبدالعزیز، حق الدفاع المشروع عن النفس و المال مشروطه و مفاعيله، نحن و القانون، شماره ۲۰۱۵، ۳۶۵.
۶. عالیة، سمیر، الوسيط فی شرح قانون العقوبات، چاپ اول، بیروت، مجد، ۲۰۱۰.
۷. عالیة، سمیر، مجموعه اجتهادات محکمة التمييز الجزائية، ج ۳، بیروت، ۱۹۷۱.
۸. غصوب، عبده جمیل، الوجيز فی قانون العقوبات، بیروت، منشورات الفاء، ۲۰۱۷.
۹. محمدی، ابوالحسن، حقوق کیفری اسلام ترجمه حدود و تعزیرات قصاص و دیات از کتاب شرایع الاسلام محقق حلی و مسائل الافهام شهید ثانی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۴.
۱۰. نوربها، رضا، زمینه حقوق جزای عمومی، چاپ ۳۴، تهران، گنج دانش، ۱۳۹۱.

Comparative study of legitimate defense in the criminal law of Iran and Lebanon

Mohammad Reza Elahi Manesh¹, Pooria Kazemi Zadeh²

¹Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, North Tehran Branch

²Doctoral student of criminal law and criminology, Islamic Azad University, North Tehran branch

---

Abstract

Legitimate defense has been proposed as an absolute principle in the criminal laws of Iran and Lebanon, which Article 41 of the former General Penal Code and Article 61 of the Islamic Penal Code (approved in 1370) and Article 156 of the Islamic Penal Code (approved in 1392) in the laws of Iran and Article 184 of the Lebanese Penal Code establish this principle. Paid. Legitimate defense as one of the justified causes of crime has criminal and legal effects, the enjoyment of these effects depends on its conditional compliance, some of which are related to the quality of aggression and others are related to the type of defense. The author of this article tries to find the most important differences and commonalities of these two legal systems in relation to legitimate defense with a comparative approach and using descriptive and analytical method while stating the definition, subject, legal documents, conditions of realization and effects of legitimate defense in the laws of Iran and Lebanon. Express

Keywords: Legitimate defense, aggression, defense, life, property, exemption from punishment.
